

ZYGMUNT SZUSZKIEWICZ
Wrocław

INSTYTUT EUROPY WSCHODNIEJ W OKRESIE REPUBLIKI WEIMARSKIEJ

I. OGÓLNA CHARAKTERYSTYKA ZAŁOŻEŃ I KIERUNKÓW DZIAŁALNOŚCI

Celem niniejszego artykułu jest przedstawienie kilku kluczowych problemów działalności Instytutu Europy Wschodniej (*Osteuropa-Institut*) w okresie Republiki Weimarskiej. Zasadniczym zadaniem tej placówki, istniejącej we Wrocławiu w latach 1918 - 1944, było badanie i opracowywanie całokształtu problematyki krajów położonych na wschód i południowy wschód od Rzeszy (od linii Triest-Tylża po Ural) ¹.

Geneza *Osteuropa-Institut* wiąże się z ogólniejszymi zjawiskami i tendencjami politycznymi, ekonomicznymi, naukowymi w Niemczech po I wojnie światowej. U źródeł powstawania licznych tego typu placówek tkwiły dążenia Rzeszy do poszerzenia gospodarczych i politycznych stosunków z krajami tego regionu Europy, interesy poszukującego rynków zbytu kapitalizmu oraz określone koncepcje nacjonalizmu niemieckiego. Nie ulega wątpliwości, że spośród licznych, powstałych po 1918 r., tzw. instytutów wschodnich (*Ost-Institute*) placówka wrocławska wyróżniała się aktywnością i wielostronnością zainteresowań (zajmowała się zagadnieniami historycznymi, politycznymi, gospodarczymi, kulturalnymi, religijnymi, stosunkami prawnymi i narodowościowymi).

Inicjatorem utworzenia we Wrocławiu Instytutu Europy Wschodniej był prof. Adolf Weber, który też w marcu 1918 r. opracował specjalny memoriał, precyzujący charakter i zadania placówki. W dokumencie tym: z naciskiem podkreślał, że Instytut winien mieć „ściśle naukowy charakter”, a wszelka działalność propagandowa musi mu być obca. Zaznaczał przy tym, że placówki powołane do prowadzenia propagandy znajdują jednak w Instytucie oparcie i pomoc ². Memoriał zakładał, że *Osteuropa-Institut* rozwijać będzie swą działalność na dwóch niejako płaszczyznach —

¹ Tak precyzował terytorialny zakres zainteresowań Instytutu *Protokoll der Verwaltungsrats des Vorstandes und in der Breslau und Umgebung ansässiger Mitglieder am 20 Juni 1919* (Archiwum Uniwersytetu Wrocławskiego,teczka *Technische Hochschule* — dalej Arch. Uniw., TH). Mówiły o tym też roczne sprawozdania Instytutu zwane *Kürzer Tätigkeitsbericht* (skrót *K. Tätigk.*), *Tätigkeitsbericht* (*Tätigk.*), a także *Geschichtsbericht*.

² Tekst memoriału drukowany w broszurce pt. *Ein Osteuropa-Institut in Breslau*, s. 6.

oficjalnej (jawnej) i nieoficjalnej (niejawnej). Na zewnątrz starano się więc — z jednej strony — o pozyskanie zaufania w krajach leżących w orbicie zainteresowań placówki, z drugiej zaś — o podkreślanie naukowego charakteru instytucji, co z kolei miało ułatwiać nawiązywanie kontaktów w państwach Europy wschodniej i pozyskiwanie do współpracy pożądaných osób³.

Oparty na tezach Webera status Instytutu wymieniał trzy rodzaje członków: rzeczywistych, wspierających i honorowych. Główną rolę odgrywali członkowie rzeczywisci rekrutujący się w zasadzie spośród pracowników dwóch wyższych uczelni wrocławskich — Uniwersytetu i Politechniki (*Technische Hochschule*). Członkami wspierającymi mogły być osoby prawne bądź fizyczne. Statut ten, przyjęty w 1919 r., wymieniał też następujące formy działalności Instytutu: gromadzenie i porządkowanie materiałów, opracowywanie ich dla celów wydawniczych, prace o charakterze instruktażowo-dydaktycznym, poradnictwo⁴. Do 1931 r. Instytut posiadał oddziały (zakłady) zajmujące się określonymi, dość szczegółowymi problemami (prawnymi, ekonomicznymi, rolniczo-leśnymi, przemysłowymi, geograficzno-krajoznawczymi, językoznawczymi, historyczno-literackimi)⁵.

Gromadzenie i porządkowanie materiałów tematycznie związanych z krajami wschodniej Europy należało w okresie weimarskim do głównych zadań Instytutu. W jego bibliotece zbierano wszelkie pozycje książkowe o tej problematyce, zaś w archiwum Instytutu — ustawy, rozporządzenia, wycinki prasowe i wszelkie inne materiały dotyczące stosunków wewnętrznych, a więc politycznych, wyznaniowych, gospodarczych, kulturalnych krajów Europy wschodniej.

Dzięki systematycznie oraz planowo prowadzonej akcji gromadzenia biblioteka i archiwum Instytutu posiadały najbogatsze w Niemczech zbiory materiałów dotyczących Europy wschodniej⁶.

W zakresie opracowywania posiadanych materiałów wyodrębnić na-

³ Mówi o tym memoriał Webera w wersji przesłanej w 1919 r. Pruskiemu Ministerstwu Oświaty. Należy zaznaczyć, iż drukowany memoriał Webera różnił się we fragmentach od tekstu oryginalnego, znajdującego się w aktach Rektoratu Uniwersytetu Wrocławskiego (Archiwum Uniwersytetu Wrocławskiego, teczka rektora — dalej Arch. Uniw., TR).

⁴ *Satzung des Osteuropa-Instituts zu Breslau, Genehmigt durch Ministerialerlass vom 23 September 1919. § 4, ust. 1 - 4* (Arch. Uniw. TR).

⁵ Nazwy oddziałów podają sprawozdania roczne (*Tätigk.*) z 1921/1922, 1923/1924, 1927. Nazwy te ulegały zmianom.

⁶ Wskazuje na to, zamieszczona 24 IV 1930 r. notatka we wrocławskim dzienniku „Volkswacht”, stwierdzająca, iż pod względem zasobów materiałów odnoszących się do wschodniej Europy „Instytut nie ma sobie równej placówki”.

leży działalność wydawnicza Instytutu (druki zwarte i periodyki)⁷ oraz przygotowywanie ekspertyz, sprawozdań, informacji dla władz państwowych, jak również centralnych i terenowych placówek gospodarczych. Poprzez działalność wydawniczą Instytut starał się budzić zainteresowanie jak najszerszych kręgów społeczeństwa niemieckiego problematyką obszarów wschodniej Europy, ugruntowywać przekonanie, że przyszłość narodu niemieckiego leży na wschodzie. Z kolei różne memoriały i ekspertyzy, adresowane do władz państwowych, stowarzyszeń, znanych osobistości, miały stymulować kompetentne czynniki w kierunku uwzględniania w ich politycznych i ekonomicznych planach spraw „wschodu”.

Trzecią płaszczyznę pracy Instytutu Europy Wschodniej można by określić jako dydaktyczno-propagandową i usługową. Wyodrębniają się tu następujące formy: organizowanie prelekcji o krajach wschodniej Europy, kursów językowych, działalność usługowa biblioteki i archiwów, zabiegi wokół nasycenia dydaktycznych zajęć na wyższych uczelniach problematyką wschodniej Europy. Należy wspomnieć, iż Pruskie Ministerstwo Oświaty pismem z dnia 24 XI 1919 r. zleciło Instytutowi organizowanie prelekcji o tematyce wschodnioeuropejskiej⁸. Dotyczyły one m. in. zagadnień politycznych, kulturowych, ekonomicznych, prawnych. Niektóre z nich, zwłaszcza w latach 1931 - 1932, miały charakter prelekcji zamkniętych, przeznaczonych dla wybranego kręgu osób⁹.

W okresie Republiki Weimarskiej prowadzono stale kursy języka rosyjskiego i polskiego, a w pierwszych latach istnienia Instytutu — także języka czeskiego. Liczba uczestników kursów nie przekraczała 100¹⁰.

Już w 1921 r. ze środowiska Instytutu wyszedł postulat szerokiego

⁷ W okresie weimarskim Instytut wydał 46 publikacji w serii *Quellen und Studien*, 13 pozycji broszurowych serii *Vorträge und Aufsätze*, 9 — w serii *Das heutige Russland* oraz dwa tomy *Länderberichte*. W latach 1930 - 1931 w serii *Bibliothek geschichtlicher Werke aus den Literaturen Osteuropas* ukazało się 6 pozycji przekładów dzieł historyków słowiańskich. Wydano też 4 publikacje zwarte poza seriami. Instytut posiadał też własne czasopisma. Szerzej o wydawniczej działalności Instytutu Europy Wschodniej zob. Z. Szuszkiewicz, *Działalność wydawnicza Instytutu Europy Wschodniej we Wrocławiu (1918 - 1945)*. „Przegląd Zachodni” nr 3/1970.

⁸ Pismo prof. F. Haasego, generalnego sekretarza Instytutu w latach 1919 - 1922, jako kierownika kursów akademickich (*Hochschulkurse*) do rektora Politechniki z 8 XII 1920 r. (Arch. Uniw., TH).

⁹ W aktach Wojewódzkiego Archiwum we Wrocławiu (zespół 1283, 84) zachowało się wiele zaproszeń na prelekcje, zwłaszcza z lat 1931 - 1932. Tematykę prelekcji podaje też K. Tätigk. 1921/1922, 1923/1924. Tematykę znanych prelekcji zarówno ogólnie dostępnych, jak i poufnych podaje Z. Szuszkiewicz, *Działalność popularyzatorska i propagandowa Instytutu Europy Wschodniej we Wrocławiu w latach 1918 - 1944*. „Przegląd Zachodni” nr 3/1971.

¹⁰ Informacje o kursach językowych podają m.in.: *Hochschulkurse 1920, Vorlesungen des Osteuropa-Instituts, Hochschulkurse für Kunde von Osteuropa, 1922/1923* (Arch. Uniw., TH).

uwzględniania tematyki wschodnioeuropejskiej w pracach seminaryjnych, dyplomowych, a także w działalności dydaktycznej wyższych uczelni. Jego realizacja zależała wszakże od zainteresowań i woli poszczególnych osób. Fakt, iż kierownikami oddziałów (zakładów) Instytutu byli z reguły profesorowie obu wrocławskich uczelni (najczęściej Uniwersytetów), a także zatrudnianie w Instytucie młodszych pracowników uczelni niewątpliwie zwiększało możliwość nasycenia wspomnianą problematyką zajęć ze studentami. Istotne znaczenie miało też udostępnianie przez Instytut posiadanych materiałów oraz udzielana pomoc osobom podejmującym określoną tematykę, a także ułatwienia w opublikowanej pracy. Warto podkreślić, iż postulat Instytutu, by w pracy dydaktycznej uwzględniano problemy wschodnioeuropejskie, doczekał się pełnej realizacji w ostatnich latach istnienia Republiki Weimarskiej w wyniku wprowadzenia obowiązkowych wykładów dla studentów w ramach tzw. wiedzy o Wschodzie (*Ostkunde*).

Czwartym działem pracy Instytutu było poradnictwo udzielane osobom indywidualnym oraz placówkom handlowym i przemysłowym dążącym do rozszerzania wymiany towarowej. Odrębny przejaw aktywności Instytutu w tym zakresie stanowiły porady prawne dla niemieckich sądów¹¹. Prowadząc poradnictwo i ułatwiając zainteresowanym placówkom w Niemczech nawiązywanie kontaktów z poszczególnymi krajami, Instytut stawał się instytucją usługową działającą na rzecz aktualnych potrzeb niemieckiej gospodarki i osób prywatnych.

Jest rzeczą zrozumiałą, że specjane znaczenie miało poradnictwo udzielane wielkim przedsiębiorstwom, które były członkami wspierającymi Instytutu i z tej racji płaciły składki. Tymczasem aktywność wrocławskiej placówki na tym właśnie polu w miarę upływu czasu wyraźnie słabła¹². Tłumacząc ten fakt, dyrektor Instytutu w latach 1918 - 1931 prof. Richard Schott twierdził, że — trudno jest radzić na odległość¹³. Od siebie dodajmy, iż organizacyjna struktura Instytutu, preferująca pracowników naukowych wyższych uczelni nie sprzyjała tego rodzaju działalności.

Tym niemniej *Osteuropa-Institut* mógł i oddawał Rzeszy określone „usługi praktyczne” — jak stwierdzał prof. Schott w piśmie do Pruskiego Ministerstwa Oświaty w 1927 r., gdy starał się o dotacje¹⁴. Zapewne, pod

¹¹ *Die Tätigkeit der Rechtsabteilung des Osteuropa-Instituts 1929/1930* podaje, iż udzielono 37 porad, w tym 25 sądownictwu niemieckiemu (Arch. Uniw., TR).

¹² Gdy w roku sprawozdawczym 1921/1922 (rok sprawozdawczy trwał od 1 IV do 31 III) tylko oddział ekonomiczny udzielił 1001 porad (w tym 500 pisemnych), to w roku 1923/1924 tenże oddział udzielił jedynie 319 porad pisemnych i ustnych łącznie (K. *Tätigk.* 1921/1922, 1923/1924).

¹³ Protokół Walnego Zebrania Instytutu z 15 IX 1929 r. (DZA, Merseburg, Rep. 76).

¹⁴ Pismo Schotta do Pruskiego Ministerstwa Oświaty z 9 lipca (DZA Merseburg, Rep. 76).

określeniem „praktyczna służba” kryła się działalność o charakterze wywiadu gospodarczego. Zamieszczone w 1926 r. artykuły w polskiej prasie wskazują, iż wieści o nieoficjalnej działalności Instytutu przedostały się do Polski¹⁵. Nieufność polska okazała się uzasadniona, co bez osłonek potwierdził długoletni kierownik biblioteki Instytutu A. Adamczyk. W 1941 r. ogłosił on artykuł pt. *Die Veröffentlichungen des Osteuropa-Institut*, w którym pisał, iż wielostronne i bogate dokonania Instytutu w zakresie problematyki „niemieckiego Wschodu” tylko w ograniczonym stopniu mogły być znane szerszym kręgom społeczeństwa niemieckiego. Jedynie niewielka broszura pt. *Beiträge zur Oberschlesischen Frage* pozwalała dojrzeć tę bardziej w cieniu prowadzoną pracę¹⁶. Należy tu dodać, iż wspomniana broszura została wydana w 1921 r. i adresowana była przede wszystkim do polityków i społeczeństw krajów zwycięskiej koalicji. Dlatego ukazała się również w przekładzie angielskim, francuskim i hiszpańskim. W 1925 r. Instytut ogłosił antypolską pracę zbiorową *Oberschlesien und Genfer Schiedsspruch*.

Także w stosunku do ZSRR Instytut nie przestrzegał (zwłaszcza do 1922 r.) zaleceń Webera, wydając szereg książek o wyraźnie antykomunistycznych i antyradzieckich tendencjach.

Po okresie wojującego antykomunizmu (1918 - 1922), nastąpiła w Instytucie zmiana w sposobie pisania i podejścia do tematyki ZSRR. W latach 1925 - 1927 *Osteuropa-Institut* wydał 9 pozycji broszurowych w ramach serii pt. *Das heutige Russland*, która — jak podkreślał ówczesny dyrektor Instytutu prof. Schott — uzyskała pozytywne oceny w ZSRR¹⁷.

Należy przy tym zauważyć, iż w tym okresie Instytut wycofał się nie tylko z działalności o zabarwieniu antykomunistycznym, ale także antypolskim. Można więc przyjąć, że tym samym realizował ówczesne zalecenia Webera, który — przypomnijmy — postulował, by Instytut oficjalnie nie prowadził działalności wrogiej wobec krajów będących obiektem jego zainteresowań i prac.

Takie jednak stanowisko postawiło *Osteuropa-Institut* w obliczu trudności natury finansowej. Zmusiło to dyrektora Instytutu prof. Schotta do starań o dotacje. Po obfitujących w dramatyczne akcenty zabiegach, udało się w końcu znaleźć protektora, którym stało się Ministerstwo Spraw Wewnętrznych Rzeszy. Przekazało ono — mimo sprzeciwów Pruskiego Ministerstwa Oświaty, opiekuna Instytutu — kwotę 50 000 marek, z tym

¹⁵ „Goniec Śląski” z 6 III 1926; „Słowo Pomorskie” z 1 IX 1926.

¹⁶ *Jahrbuch des Osteuropa-Instituts zu Breslau, 1941* (dalej cyt.: *Jahrbuch*).

¹⁷ Pismo dyr. Schotta do Pruskiego Ministerstwa Oświaty z 30 IX 1925 r. Do pisma dołączone zostało niemieckie tłumaczenie opublikowanego w „Izwiestii” z 30 VIII 1925 r. artykułu na temat serii *Das heutige Russland* (WAP — Wydział Samorządowy Prowincji Śląskiej, 1283 — dalej cyt.: WAP, WSPS).

że 10 000 Mk z tej sumy Instytut miał przeznaczyć na wydanie — w porozumieniu ze *Stiftung für Deutsche Volks- und Kulturbodenforschung* w Lipsku — „tłumaczeń wybranych prac historyków słowiańskich dotyczących historii niemieckiego osadnictwa”¹⁸. W ten sposób narodziła się nowa seria wydawnicza Instytutu pod nazwą *Bibliothek geschichtlicher Werke aus den Literaturen Osteuropas*. Wydano w niej przekłady prac historyków polskich: T. Tyca, K. Maleczyńskiego, B. Zaborskiego, Z. Wojciechowskiego, a z rosyjskich — D. W. Jegorowa oraz M. A. Diakonowa¹⁹. Publikacje te — z wyjątkiem pracy Diakonowa (wydanej w 1931 r.) — ukazały się w 1930 r.

Ta inicjatywa wydawnicza wywołała jednak w Rzeszy ostre sprzeciwy, głosy potępienia, pojawiły się nawet wzmianki o możliwości likwidacji *Osteuropa-Institut*.

II. CHARAKTERYSTYKA KADRY I WSPÓLPRACOWNIKÓW INSTYTUTU EUROPY WSCHODNIEJ

Nie ulega wątpliwości, iż poznanie sylwetek, poglądów politycznych, postaw ideowych, dokonań pracowników i współpracowników każdej instytucji pozwala głębiej wniknąć w jej charakter. Odnosi się to zwłaszcza do placówek typu naukowo-politycznego i ideologicznego, jaką był *Osteuropa-Institut* we Wrocławiu. Stąd wydaje się celowe nakreślenie lapidarnych chociażby charakterystyk pracowników i osób ściśle związanych z tym Instytutem.

Człowiekiem, który wypracował koncepcję i określił kierunek działalności Instytutu, był profesor socjologii i ekonomii politycznej Adolf Weber, dziekan Wydziału Prawa Uniwersytetu Wrocławskiego. Opracowany przezeń memoriał był do 1933 r. podstawowym dokumentem programowym Instytutu Europy Wschodniej. Poglądy Webera odzwierciedla najlepiej jego praca pt. *Der Kampf zwischen Kapital und Arbeit*, które drugie wydanie ukazało się w 1920 r. Głosząc w niej tezę o stałości i nieuchronności przeciwieństw klasowych uważał, iż ulegały one zaostreniu wszędzie tam, gdzie miał religijny nakaz poszanowania własności,

¹⁸ Świadczy o tym zachowana w aktach Pruskiego Ministerstwa Oświaty korespondencja: Pismo Ministerstwa Spraw Wewnętrznych Rzeszy z 11 VII 1927 i pismo Schotta do Pruskiego Ministerstwa Oświaty z 9 VII 1927 (DZA, Merseburg, Rep. 76).

¹⁹ W serii ukazały się: T. Tyc, *Die Anfänge der dorfliehen Siedlung zu deutschem Recht in Grosspolen*; K. Maleczyński, *Die ältesten Märkte in Polen und ihr Verhältnis zu den Städten vor der Kolonisierung nach dem deutschen Recht*; B. Zaborski, *Dorfformen in Polen und ihre Verbreitung*; Z. Wojciechowski, *Das Ritterrecht in Polen vor dem statuten Kazimirs des Grosse*; D. W. Jegorov, *Die Kolonisation Mecklenburgs in 13. Jahrhundert*, N. A. Diakonov, *Skizzen zur Gesellschafts- und Staatsordnung des alten Russlands*.

rozpowszechniano hasła równości i wolności. Twierdził, że nawet niektórzy socjaliści dochodzą do wniosku, iż rządy większości prowadzą do pogwałcenia wolności i w konsekwencji — do niewoli²⁰. Uznając, iż ustawodawstwo o ochronie praw robotniczych w Niemczech jest bardziej rozwinięte aniżeli w wielu innych krajach, ubolewał, że mimo takiego stanu stowarzyszenia robotnicze stanowią rekrutacyjną bazę socjalistów. W chrześcijańskich związkach zawodowych upatrywał możliwość zapewnienia proletariatu godnej egzystencji.

W Instytucie Europy Wschodniej Weber działał krótko, gdyż jesienią 1919 r. opuścił Wrocław udając się do Frankfurtu nad Menem. Tym niemniej wywarł zasadniczy wpływ na ukształtowanie się oblicza i prac tej placówki.

Po ustąpieniu Webera, jego funkcję przewodniczącego Rady Nadzorczej Instytutu objął i pełnił do 1925 r. dr Georg Schmeisser, którego nazwisko figurowało na liście członków wspierających²¹. Urodził się w Siegen w 1855 r. Był zrazu urzędnikiem zarządu górniczego, następnie pracował (w latach 1893 - 1896) jako ekspert, asystent, wreszcie w latach 1906 - 1922 jako starosta górniczy²². Według informacji zamieszczonej we wstępie do wydanej w 1925 r. zbiorowej pracy *Oberschlesien und Genfer Schiedsspruch*, Schmeisser wielce zasłużył się sprawom Rzeszy w okresie plebiscytu na Górnym Śląsku. Z jego to inicjatywy Instytut opracowywał i wydawał memoriały uzasadniające prawa Niemiec do całego Górnego Śląska.

Doniosłą rolę w dziejach *Osteuropa-Institut* odegrał prof. Richard Schott, dyrektor tej placówki w latach 1918 - 1931. Urodzony w 1872 r. w Heidelbergu²³ jako syn profesora dorpackiego uniwersytetu, znał z autopsji tereny Europy wschodniej, władał też językiem rosyjskim²⁴. Od 1901 r. przebywał w Jenie, gdzie wykładał prawo rzymskie i prawo cywilne. Do Wrocławia przybył w 1906 r. W roku akademickim 1917/1918 sprawował godność rektora, a w latach następnych prorektora Uniwersytetu. Jeżeli Webera można uważać za głównego ideologa, to Schotta — za realizatora programowych założeń Instytutu, którym kierował na co dzień przez szereg lat.

Polityczne poglądy Schotta odzwierciedla jego mowa rektorska wygłoszona na uroczystości inauguracyjnej roku akademickiego 1917/1918. Mu-

²⁰ *Der Kampf zwischen Kapital und Arbeit*. II Ausgabe, Tübingen 1920, ss. 37, 198.

²¹ *Personal und Mitglieder Verzeichnis des Osteuropa-Instituts zu Breslau. Frühjahr 1922*. Breslau 1922 (Arch. Uniw., TH).

²² *Oberschlesien und Genfer Schiedsspruch*. Breslau 1925.

²³ *Kürschners Deutscher Gelehrter Kalender*, 1928, 2156.

²⁴ Karta personalna — *Personalbogen* (Arch. Uniw., TR).

siała ona zyskać uznanie, skoro jeszcze w tym samym roku została ogłoszona w formie broszury pt. *Der Mensch und die Arbeit im Recht der Zeiten*. Głosił wówczas, iż głównym wrogiem Niemiec nie jest wschodni niedźwiedź, ani galijski kogut, lecz polip z drugiej strony kanału, któremu przeszkadza niemiecka pracowitość. Tylko obawa przed niemiecką pracowitością pchnęła — zdaniem Schotta — wrogów Niemiec do wydania im wojny. Za absurdalne uznał wszelkie twierdzenia o niemieckim militarystyce. Swoje przemówienie zakończył wyrażeniem wiary w ostateczne zwycięstwo niemieckiego oręża i okrzykiem na cześć cesarza²⁵.

Będąc profesorem prawa rzymskiego, Schott nie pisywał prac o charakterze politycznym. Ten fakt ułatwiał jemu — i kierowanej przezeń placówce — nawiązywanie kontaktów z krajami Europy wschodniej. Z drugiej strony cieszył się zaufaniem niemieckich kół nacjonalistycznych. Tak więc jego osoba nie mogła stać się obiektem ataków zagranicy i niemieckich kół postępowych, a zarazem nie przeszkadzała różnego rodzaju nacjonalistom. Do pewnego stopnia Schott uosabiał postawę tzw. instytutów wschodnich.

W pierwszych latach istnienia Instytutu dużą aktywność przejawiali profesor teologii katolickiej Uniwersytetu Wrocławskiego Felix Haase oraz profesor prawa, kierownik katedry prawa słowiańskiego, baron Axel Freytagh-Loringhoven.

Haase, jako etatowy pracownik i generalny sekretarz Instytutu w latach 1919 - 1922, sprawujący pieczę nad akcją odczytową i działalnością wydawniczą, miał duży wpływ na kierunki działalności placówki. Zdecydowany konserwatysta i antykomunista stał się po 1922 r. niewygodny dla Instytutu, dążącego wówczas do nawiązania możliwie szerokich kontaktów z ZSRR²⁶. Dlatego w tym okresie (dokładnej daty nie znamy) odszedł z Instytutu.

Prof. Freytagh-Loringhoven był tzw. Niemcem bałtyckim; w 1908 r. został docentem Uniwersytetu w Petersburgu, zaś od 1915 r. był profesorem prawa w Dorpacie (Tallin). Rosję opuścił w 1917 r. Pewien czas pełnił obowiązki doradcy prawnego przy dowódcy wojsk frontu wschodniego oraz był sędzią Wyższego Sądu Niemieckiego w Kownie (*Deutscher Obergericht*). Do Wrocławia przybył w 1918 r., gdzie objął kierownictwo katedry prawa słowiańskiego na Uniwersytecie²⁷. Zgodnie z zaleceniami władz — jak pisze w liście do kolegi — włączył się do pracy In-

²⁵ *Der Mensch und die Arbeit im Rechte der Zeiten, Rektorrede, 1 Oktober 1917. Breslau 1918, s. 27.*

²⁶ Świadczy o tym wyjazd delegacji Instytutu do Moskwy (*K. Tätigk. 1921/1922, s. 3*). O podróży tej relacjonuje też broszura pt. *Das Osteuropa-Institut, Breslau 1928.*

²⁷ Dane na podstawie *Kürschners Deutscher Gelehrter Kalender z 1925 r.* oraz listu Loringhovena do nieznanego nam adresata z 6 X 1934 r. (Arch. Uniw., TR).

stytutu Europy Wschodniej²⁸. Podczas zorganizowanej w listopadzie 1918 r. uroczystości otwarcia Instytutu wygłosił referat na temat charakteru rewolucji rosyjskiej (*Die Eigenart gegenwärtigen Russischen Revolution*).

Osoba Loringhovea, zapewne bardziej niż Haasego, była dla Instytutu po 1922 r. niewygodna. Doszło do ostrych sporów między nim a Schottem i Weberem na podłożu politycznym. Ostatecznie Loringhoven zerwał z Instytutem.

Do czołowych przedstawicieli Instytutu należał prof. Albert Hesse. Habilitował się w 1903 r. w Halle, a w 1908 r. został profesorem. Z Halle przeniósł się do Królewca, a w kwietniu 1921 r. na Uniwersytet Wrocławski²⁹. Przed przybyciem do Wrocławia, Hesse zajmował się problematyką ekonomiczną Prus Wschodnich. W 1916 r. ukazała się pod jego redakcją obszerna, 3-tomowa publikacja pt. *Grundlagen des Wirtschaftsleben von Ostpreussen*³⁰.

Był też autorem pracy pt. *Die Wirkungen des Friedens von Versailles auf die Wirtschaft des deutschen Ostens* (1930), postulując rewizję wschodniej granicy Rzeszy. Zajmował się szerzej problematyką pogranicza Niemiec, a zwłaszcza sprawami polskimi i polsko-niemieckimi. Jego dokonania cieszyły się uznaniem, a wspomnianą wyżej pracę Nadprezydium Prowincji Śląskiej polecało wszystkim bibliotekom tego regionu. Hesse z okazji poświęcenia gmachu Instytutu dnia 20 XI 1921 r. wygłosił referat o charakterze programowym, precyzując w nim formy działania placówki, a zwłaszcza sposoby powiązania pracy profesorów w Instytucie z pracą dydaktyczną na Uniwersytecie³¹. Od 1921 do 1931 r. wchodził w skład Zarządu, a w latach 1931 - 1933 pełnił obowiązki zastępcy dyrektora Instytutu Europy Wschodniej.

Do znanych osób działających w Instytucie Europy Wschodniej należał prof. Wilhelm Volz, autor wydanej we Wrocławiu w 1922 r. antypolskiej broszury pt. *Oberschlesien und die ober-schlesische Fragen*. W 1926 r. ukazała się pod jego redakcją i z jego wstępem zbiorowa publikacja czołowych niemieckich rewizjonistów pt. *Deutsche Volksboden-Aufsätze zu den Fragen des Ostens*. W wydanej w 1922 r. rewizjonistycznej broszurce pt. *Die deutsche Ostgrenze*³² Volz — odcinając się od rasizmu — uważał, że nie czynnik rasowy, ale świadomość decyduje o przynależności narodowej. Z tezy tej wyprowadził jednak zaskakujący wniosek, że Ka-

²⁸ Jw.

²⁹ Karta personalna Hessego — *Personalbogen* (Arch. Uniw., TR).

³⁰ Hesse jest autorem części pierwszej pt. *Die Grundbesitz in Ostpreussen* oraz współautorem części drugiej (*Landwirtschaft in Ostpreussen*) i trzeciej (*Die Bevölkerung von Ostpreussen*).

³¹ *Jahrbuch*, 1942, ss. 23 - 26.

³² Współautor — W. Schlam.

szubi, Mazurzy i Górnoślązacy stanowią integralną częśćkę narodu niemieckiego. Volz stał się głośny w Niemczech po ogłoszeniu w 1930 r. książki pt. *Ostdeutsche Wirtschaft*, w której dokonał analizy źródeł trudnej sytuacji „niemieckiego Wschodu”. Jedną z przyczyn upadku gospodarki tych terenów upatrywał w fakcie ich odcięcia od wschodniego zaplecza. Stąd tezy Volza wykorzystywano niekiedy do spotęgowania w Niemczech rewizjonistycznej propagandy. Aczkolwiek pracował w Instytucie Europy Wschodniej od początku jego istnienia i do 1931 r. był formalnie kierownikiem oddziału geograficzno-krajoznawczego³³, znaczniejszej roli w działalności Instytutu nie odgrywał, być może dlatego, że już w 1922 r. przeszedł na stanowisko profesora Uniwersytetu w Lipsku³⁴.

W różnych okresach, w różnych związkach pozostawał z Instytutem dr Georg Behaghel, urodzony w 1870 r. W 1922 r. jego nazwisko figurowało na liście członków wspierających. Na Walnym Zebraniu Instytutu dnia 15 XII 1924 r. ówczesny jego dyrektor prof. Schott wspominał, że Behaghel musiał opuścić placówkę wrocławską³⁵. Przeniósł się na polski obszar Górnego Śląska, pracując w *Berg und Hüttenmännischer Verein* w Katowicach. Widocznie popadł w konflikt z władzami polskimi, które wstrzymały mu wypłacanie emerytury. W 1934 r. Behaghel wrócił do Instytutu, obejmując kierownictwo oddziału ekonomicznego; w latach 1940 - 1941 był dyrektorem *Osteuropa-Institut*.

Należy też wspomnieć kilku innych członków Instytutu głównie ze względu na zajmowane przez nich stanowiska lub pozycje w środowisku naukowym. Mamy tu na myśli śląskiego *Kreishauptmanna* G. von Thaera i prof. Paula Dielsa.

G. von Thaeer był długoletnim członkiem Rady Nadzorczej *Osteuropa-Institut*. Odegrał niemałą rolę w formułowaniu aneksjonistycznego programu niemieckich przemysłowców na Śląsku u schyłku I wojny światowej³⁶. Thaeer z racji swojego stanowiska wywierał wpływ na kształtowanie losów Instytutu, którego działalność oceniał krytycznie, zwłaszcza w latach 1921 - 1933.

Paul Diels przybył do Wrocławia w 1911 r., obejmując katedrę slawistyki na Uniwersytecie. Do prac *Osteuropa-Institut* włączył się od początku istnienia tej placówki, sprawując najpierw funkcję kierownika oddziału językoznawstwa i literatury, później był jego pracownikiem.

³³ W spisie członków Rady Nadzorczej Instytutu (*Verwaltungsrat*) z 1929 r. Volz figurował jako kierownik oddziału geograficzno-przyrodniczego (WAP, WSPS 1283).

³⁴ Kürsch. *Deut. Gel. Kal.*, 1925.

³⁵ *Protokoll der Hauptversammlung und der Sitzung des Verwaltungsrates am 15. Dezember 1924* (DZA, Merseburg, Rep. 76).

³⁶ Szczegółowsze informacje o roli Thaera w okresie I wojny światowej podaje K. Popiołek w pracy pt. *Zaborcze plany kapitalistów niemieckich*. Katowice 1947.

Uważając, iż działalność Instytutu ma charakter zbyt „liberalny” zerwał z nim kontakt w 1929 r.³⁷

Z osób, które dopiero po 1933 r. odegrały w Instytucie wybitniejszą rolę, ale uczestniczących w jego pracach od początku, wymienić należy prof. Manfreda Lauberta, autora licznych prac historycznych o wyraźnie antypolskich tendencjach. Do 1931 r. związek Lauberta z Instytutem ograniczał się do udziału w akcji odczytów o tematyce wschodniej Europy w ramach prelekcji o zagranicy (*Auslandsvorlesungen*)³⁸. Po reorganizacji *Osteuropa-Institut* w 1931 r., został zastępcą kierownika oddziału kultury.

Spśród młodszych pracowników, którzy w Instytucie stawiali pierwsze kroki wiodące do późniejszej kariery „badaczy Wschodu”, wymienić należy Hansa Jürgena Seraphima (od 1941 r. do końca wojny dyrektor Instytutu Europy Wschodniej) i Petera Heinricha Seraphima, jak najściślej związanego z ruchem hitlerowskim.

Hans Jürgen Seraphim urodził się w 1899 r. w Rydze, gdzie ukończył gimnazjum. Studiował ekonomię na uniwersytetach w Królewcu i Grazu. W latach 1922 - 1927 przebywał we Wrocławiu³⁹. Był asystentem, a następnie docentem miejscowego Uniwersytetu oraz etatowym pracownikiem *Osteuropa-Institut*, pełnił obowiązki referenta w oddziale ekonomicznym. Zajmował się głównie problematyką rosyjską i radziecką. Do jego obowiązków należało m. in. opracowywanie informacji, wniosków i porad dla władz i instytucji⁴⁰. Na Walnym Zebraniu Instytutu w dniu 18 czerwca 1927 r. wygłosił referat o sytuacji ekonomicznej ZSRR i niemiecko-radzieckich stosunkach gospodarczych. Był redaktorem dwutomowego wydawnictwa *Osteuropäische Länderberichte*, w ramach którego opracował zagadnienia dotyczące ZSRR. W 1927 r. Seraphim przeszedł na stanowisko profesora Uniwersytetu w Rostocku⁴¹.

Peter Heinrich Seraphim urodził się w Królewcu w 1902 r., w latach 1924 - 1927 pełnił obowiązki referenta w oddziale ekonomicznym, zajmując się problematyką gospodarczą ZSRR i Polski. W 1924 r. wydano w Berlinie jego książkę pt. *Das Eisenbahnwesen Sowjetrusslands 1917 - 1924*. Interesował się także sprawami Rumunii i Bułgarii⁴². Później stał się aktywnym działaczem hitlerowskim i uznanym przez nazistów ekspertem w sprawach Europy wschodniej.

³⁷ List prof. Dielsa do kierownictwa Instytutu z 17 II 1929 (Arch. Uniw., TH).

³⁸ Informacje o prelekcjach Lauberta podaje plan wykładów na semestr zimowy 1923/1924 (*Auslandsvorlesungen für die Kunde von Osteuropa-Institut*).

³⁹ *Jahrbuch*, 1942, s. 79.

⁴⁰ DZA, Merseburg, Rep. 76.

⁴¹ Spis wykładów w 1926/1927.

⁴² *Jahrbuch*, 1942, ss. 70, 77.

W początkowym okresie działalności Instytutu pewną — acz niezbyt wielką — rolę odegrała emigracja rosyjska. Obecność jej przedstawicieli miała dwojakie znaczenie. Z jednej strony byli potrzebni z racji znajomości stosunków rosyjskich i języka, a z drugiej — swoją obecnością symbolizowali inteligentką opozycję wobec władzy radzieckiej. Z osób, o których wiemy, że byli emigrantami z Rosji należy wymienić: prof. Mikołaja Timaszewa (Timaschew), Sergiusza Gogola, Aleksego Markowa, Ernesta Fucknera, Kapluna Kogana oraz Friedericha Schöndorfa.

Schöndorf był długoletnim pracownikiem Instytutu, pełniąc w latach 1922 - 1933 obowiązki kierownika oddziału prawnego. Do Wrocławia przybył z Wiednia i zaliczany był do Żydów, pochodzących ze wschodu. Dla *Osteuropa-Institut* stanowił cenny nabytek, skoro nawet w okresie hitlerowskim wysoko ceniono jego kwalifikacje fachowe⁴³. Od 1922 r. był docentem, następnie profesorem miejscowego Uniwersytetu, a zarazem etatowym pracownikiem Instytutu Europy Wschodniej. Jemu głównie oddział prawny zawdzięczał swą wysoką rangę⁴⁴.

Emigrantem z obszarów dawnej Rosji, który odegrał znaczną, aczkolwiek nie w pełni znaną nam, rolę w dziejach placówki, był Gruzin Michał Achmeteli, urodzony w 1895 r. W 1920 r. znalazł się na terytorium Rzeszy, gdzie odbywał studia (Berlin, Jena). W latach 1925 - 1934 pracował w Instytucie Europy Wschodniej zajmując się problematyką ZSRR⁴⁵. W późniejszych latach jego powiązania z SS wydają się bezsporne⁴⁶.

Wśród współpracujących z Instytutem Europy Wschodniej autorów znalazły się też osoby, które na skutek rodzinnych powiązań i zamieszkania były na poły Rosjanami, a na poły Niemcami. Do takich należeli bracia Mikołaj i Sergiusz Bubnoff.

III. SYTUACJA INSTYTUTU EUROPY WSCHODNIEJ U SCHYŁKU REPUBLIKI WEIMARSKIEJ

W latach 1930 - 1931 *Osteuropa-Institut* znalazł się w sytuacji, którą można by nazwać kryzysową. Na stan ten złożył się cały zespół czynników zarówno o charakterze wewnętrznym, jak i zewnętrznym. Do pierwszych

⁴³ Stwierdza to w swoich wspomnieniach prof. O. Auhagen, dyrektor Instytutu w latach 1931 - 1933 (*Jahrbuch*, 1942, s. 33).

⁴⁴ Informację o ucieczce Schöndorfa z Odessy po zwycięstwie rewolucji podaje *Jahrbuch*, 1942 (ss. 22). We wniosku władz Uniwersytetu Wrocławskiego o nadanie Schöndorfowi obywatelstwa mówi się o nim jako o „Ostjude” (DZA, Merseburg, Rep. 76).

⁴⁵ Dane pochodzą ze znajdującej się w Archiwum Uniwersyteckim we Wrocławiu kopii życiorysu Achmetelego.

⁴⁶ Rektor Walz zalecał ostrożność w stosunkach z Achmetelimi — list prof. Walza do prof. Wiskemanna w Berlinie z 16 III 1937 (Arch. Uniw., TR).

zaliczyć należy wyłonienie się problemu ponownego wypracowania politycznie konsekwentnego programu, zaistniałe na tym tle spory wśród pracowników, członków i mecenasów Instytutu, wreszcie trudności kadrowe, organizacyjne i finansowe. Na płaszczyźnie zewnętrznej pojawiły się pewne nowe tendencje polityczno-ideologiczne, wobec których Instytut chciał — czy musiał — zająć stanowisko.

Jak wiemy Instytut Europy Wschodniej stał się obiektem ostrej krytyki z powodu podjęcia inicjatywy wydawania serii przekładów dzieł autorów słowiańskich (*Bibliothek geschichtlicher Werke aus den Literaturen Osteuropas*). Przypominamy, że sama inicjatywa wyszła z Ministerstwa Spraw Wewnętrznych Rzeszy, przy sprzeciwach Pruskiego Ministerstwa Oświaty, które sprawowało nadzór nad *Osteuropa-Institut*. Oczywiście, pojawia się pytanie, jakie motywy tkwiły u źródeł dyrektywy Ministerstwa Spraw Wewnętrznych, skoro łatwo można było przewidzieć, że to przedsięwzięcie wydawnicze wywoła niezadowolenie sił nacjonalistycznych, uprawiających przez cały okres Republiki Weimarskiej antypolską propagandę.

Z drugiej strony trudno nie zauważyć, że inicjatywa Ministerstwa Spraw Wewnętrznych zbiegła się chronologicznie z najintensywniej lansowaną właśnie w latach 1927-1931 koncepcją Paneuropy. W Niemczech i we Francji wydawano wtedy specjalny miesięcznik „Paneuropa”, a idea ta — z różnych względów — znajdowała oddźwięk w Rzeszy. Znamienne, że wśród tamtejszych zwolenników pomysłów hr. Coudenhove-Kalergi znaleźli się niedawni poplecznicy *Mitteleuropäer*⁴⁷. Nie jest wykluczone, że wrocławski Instytut — przystępując do wydawania dzieł autorów wschodnioeuropejskich — włączył się w ten sposób w nurt nowych prądów europejskich owej doby. Popularyzowanie koncepcji paneuropejskich — jak stwierdzają historycy radzieccy — szło wszakże w parze z nasileniem propagandy antykomunistycznej, o czym świadczyły m. in. artykuły zamieszczone w periodyku „Paneuropa”⁴⁸. *Osteuropa-Institut* starał się zaś — jak wspominaliśmy — w swojej działalności oficjalnie unikać wszystkiego, co mogłoby zadrażnić stosunki z krajami, którymi się zajmował.

Wydawanie dzieł autorów słowiańskich prowadzić mogło do jeszcze innych konsekwencji, diametralnie sprzecznych z całą ówczesną propagandą. Słabą stroną niemieckich prac o tematyce wschodniej Europy było nieuwzględnianie tez uczonych tego regionu m. in. z powodu niezajomości języków. Obniżało to wartość tych prac, przy równocześnie wysokich

⁴⁷ „Die meisten Mitteleuropäer sind zugleich Paneuropäer” („Paneuropa” nr 1, s. 219).

⁴⁸ W. Daszkiewicz, *Polityka zagraniczna Niemiec w okresie Republiki Weimarskiej w ocenie radzieckich historyków*. „Przegląd Zachodni” nr 5/1961, ss. 304-334

ocenach, jakie spotykały rozprawy autorów np. polskich⁴⁹. Z drugiej jednak strony możliwość zapoznania się z wywodami historyków słowiańskich ułatwiała Niemcom przygotowanie kontrargumentacji. Ten właśnie aspekt sprawy podniósł Richard Koebner w artykule pt. *Deutsches Recht und deutsche Kolonisation in der Piastensländer*, ogłoszonym w specjalnym numerze kwartalnika „Sozial und Wirtschaftsgeschichte”. Starał się on bronić słuszności wydania przez Instytut Europy Wschodniej prac Tyca, K. Maleczyńskiego, Z. Wojciechowskiego, stwierdzając, iż przedsięwzięcie to jest pożyteczne, gdyż ułatwia nauce niemieckiej przeciwdziałanie⁵⁰. Przeciwnicy okazali się jednak silniejsi i — jak wiemy — dalsze, przewidziane do druku, pozycje serii *Bibliothek geschichtlicher Werke*... nie ujrzały światła dziennego.

Na całkiem innych zasadach kontynuowała działalność przekładową powstała w 1932 r. tajna placówka *Publikationsstelle*⁵¹, której wydawnictwa miały charakter ściśle poufny.

Wewnątrz Instytutu Europy Wschodniej ścierały się także różne tendencje i poglądy co do koncepcji i oblicza ideowo-politycznego wrocławskiej placówki. Uogólniając, można stwierdzić, że pracownicy, współpracownicy i członkowie *Osteuropa-Institut* pragnęli realizacji celów, jakie przyświecały nacjonalizmowi i ekspansjonizmowi niemieckiemu. Różnymi drogami wszakże cel ten chcieli osiągnąć. Jedni, jak np. Weber i Schott, uważali, iż z krajami wschodniej Europy należy nawiązać stosunki współpracy, co ułatwiałoby Instytutowi jego działalność, być może i zapewniło w jakimś stopniu wpływ na ich kształtowanie. Oznaczało to wstrzymanie się od działalności propagandowej wymierzonej przeciwko Polsce, Czechosłowacji oraz ZSRR. Tego założenia Instytut w praktyce nie realizował w pełni.

Teoretycznie stanowisko Schotta i Webera podzielali tacy działacze Instytutu, jak Volz i Hesse. Oficjalnie nie uczestniczyli w akcjach propagandowych i rewizjonistycznych przeciw Polsce, nie wydali też w ramach wydawnictw Instytutu tego rodzaju prac. Czynili to jednak poza Instytutem.

Innego rodzaju postawę reprezentowali tacy pracownicy Instytutu, jak Behaghel czy Achmeteli (zapewne i Seraphimowie) prowadzący prace o charakterze wywiadowczym. Wreszcie odrębną grupę stanowili ludzie pokroju Loringhova, Haasego, Dielsa, którzy z czasem zerwali kontakty

⁴⁹ Mówił o tym m.in. dyrektor Instytutu Europy Wschodniej w latach 1934 - 1935 w swym, pochodzącym z końca 1934 r., memoriale (Arch. Uniw., TR).

⁵⁰ „Sozial- und Wirtschaftsgeschichte”, Sondernummer 1932, Stuttgart.

⁵¹ J. Baumgart, *Tajna organizacja nauki niemieckiej*. „Przegląd Zachodni” nr 11 - 12/1947; tenże, *Co tłumaczyła „Publikationsstelle”*. „Przegląd Zachodni” nr 1/1948.

z Instytutem demonstrując w ten sposób swoje niezadowolenie z profilu placówki.

Osteuropa-Institut zawisł jakby w próżni. Mimo pewnych przychylnych akcentów wobec krajów, którymi się interesował, nie przyczynił się do zbliżenia z tym regionem Europy. Zarazem naraził się kołom niemieckich nacjonalistów, nie spełnił oczekiwań plutokracji, a w krajach wschodnioeuropejskich zaufania nie zyskał.

Kryzysową sytuację pogłębiał status placówki, struktura organizacyjna i kłopoty finansowe. Według sformułowań znanego memoriału Webera. *Osteuropa-Institut* był stowarzyszeniem, którego egzystencja opierała się na składkach członków wspierających. Kiedy zaczęła podupadać działalność Instytutu na polu poradnictwa i w zakresie ułatwiania kontaktów z zagranicą, pomoc pieniężna kurczyła się coraz bardziej. Wobec ogólnych trudności gospodarczych zawodziły też instytucje państwowe i samorządowe.

Instytut został wszakże uratowany dzięki uzyskanemu w latach 1930 - 1931 poparciu ze strony Centrum⁵². Wyciągając wnioski z istniejącego stanu na Walnym Zebraniu Instytutu 16 lutego 1931 r. dokonano zmiany statutu i wybrano nowe władze. Na miejsce Rady Nadzorczej ustanowiono Kuratorium, w którego skład — oprócz rektorów obu wrocławskich uczelni — weszli przedstawiciele władz prowincji Dolnego Śląska, izb przemysłowo-handlowych Wrocławia i Opola oraz miasta Wrocławia. Instytucje te zostały zobowiązane do zabezpieczenia materialnego bytu placówki. Statut przewidywał, że dyrektora mianuje Pruskie Ministerstwo Oświaty na propozycję Kuratorium. Liczby oddziałów zmniejszono do czterech (prawny, ekonomiczny, kultury i geograficzno-przyrodniczy)⁵³.

W wyniku dokonanej 16 lutego 1931 r. reorganizacji uratowano istnienie placówki. Zapewniono jej żywot do nowego kryzysu w 1933 r., już w czasach III Rzeszy, kiedy to działalność Instytutu została na krótko zawieszona.

⁵² O założeniu przez Centrum dezyderatów w sprawie *Osteuropa-Institut* pisała wrocławska „Schlesische Volkszeitung” z 23 V 1930.

⁵³ *Satzung des Osteuropa Institutes in Breslau* (Arch. Uniw., TR).